

RAZMERJE MED ARHITEKTURO IN KULTURO VINA¹

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izveček: Avtorji v članku poudarjajo, da sta arhitektura in kultura vina dve na prvi pogled nepovezani področji. Razmerju med njima oziroma sistemu njunih povezav z vidika (znanstvenega) raziskovanja ni bilo posvečene pozornosti, kot bi si ju to razmerje glede na večplastnost in tisočletno zgodovino zaslužilo. Posamezne (znanstvene) raziskave so se ga dotaknile zgolj v tistem delu, ki povezuje arhitekturo in vinarstvo. V članku avtorji opredelijo in uokvirijo sistem povezav med področjema, kar omogoča in nakazuje smer nadaljnjih raziskav. Članek opredeli tudi termin vinska arhitektura, ki ga, v nasprotju z nekaterimi tujimi jeziki, slovenski jezik ne pozna.

Ključne besede: arhitektura, kultura vina, vinska arhitektura, vinogradništvo, vinarstvo, potrošnja, urbanizem, oblikovanje

Uvod

Znanstvene raziskave se najpogosteje ukvarjajo z razmerjem med arhitekturo in tistim delom kulture vina, ki je povezana s pridelavo oziroma proizvodnjo vina – z vinarstvom.² Arhitektura in kultura vina pa sta še vedno dve na prvi pogled nepovezani področji. To potrjuje tudi dejstvo, da razmerju oziroma sistemu povezav med njima z vidika (znanstvenega) raziskovanja ni bilo posvečene tiste pozornosti, kot bi si ju glede na večplastnost in tisočletno zgodovino zaslužil. Posamezne (znanstvene) raziskave so se ga zgolj dotaknile. Slednje omenja tudi Hazler, ki piše, da so bile vinske kleti bolj poredko predmet znanstvenih raziskav (2009: 8). Povezava med področjema se po Kuljaju (2003: 15) odraža v tistih prostorih – vinskih kletih, ki odločilno vplivajo na kakovost pridelka oziroma proizvoda in so grajeni tako, da so večinoma prostorninsko usklajeni s količino pridelka v lastnem vinogradu, z razpoložljivim vinskim posodjem in s programskimi cilji vinogradnika in vinarja. Rezultati omenjenih raziskav so objavljeni v posameznih (strokovnih) publikacijah in monografijah, ki v glavnem uporabljajo opisno metodo, s katero podajajo posnetke obstoječega stanja. S tem predstavljajo rezultat razmerja enega dela sistema – razmerja med arhitekturo in vinarstvom. Kot rezultat analize dosedanjih raziskovanj razmerja med arhitekturo in kulturo vina naj izpostavimo:

- tri arhitekturne razstave: Chateau Bordeaux (1988, Pompidou Centre, Pariz, Francija),³ WeinArchitektur. Vom Keller zum Kult (2005, Architektur Zentrum, Dunaj, Avstrija), The

Abstract: Architecture and wine culture are two seemingly unrelated areas. Although their relationship has multiple layers and has existed for a millennium, it has not yet been adequately investigated. Previous studies focused merely on the segment that connects architecture and viniculture. The text identifies and examines the system of shared elements between the two fields, thus suggesting the direction of further research. It also defines the term wine architecture that, in contrast to some other languages, is not known in the Slovene language.

Key Words: architecture, wine culture, wine architecture, viticulture, viniculture, consumption, city planning, design

Austrian Winery boom (2007, Austrian Cultural Forum, New York, ZDA);⁴

- tuje publikacije: *Architettura e vino. Nuove cantine e il culto del vino* (Chiorino 2007),⁵ *Wine & Design* (Datz in Kullmann 2007),⁶ *Wineries with style* (Richards 2004),⁷ *Erlebnis. Wein-ut* (Putz 2009),⁸ *WeinArchitektur* (Kuzmany 2008);⁹

- 4 Na razstavi je Architektur Zentrum z Dunaja predstavil izsledke opazovanj razvoja arhitekture na območju njihovih, avstrijskih vinorodnih dežel. Arhitekturna razstava z naslovom The Austrian Winery boom, ki je za Austrian Cultural Forum iz New Yorka prirejena razstava WeinArchitektur – Vom Keller zum Kult, je predstavila novo in v mednarodnem merilu unikatno simbiozo med sodobno arhitekturo in vinarstvom v vzhodni in jugovzhodni Avstriji.

- 5 Pristop, ki so ga v knjigi uporabili za podrobno predstavitev enaindvajsetih sodobnih vinskih klet (med njimi je tudi slovenska klet Brič arhitekta Borisa Podrecca), se spogleduje s pojmom raziskovanja – vsaka vinska klet je, tako kot njen avtor, kratko predstavljena, dodani so ključni tehnični podatki, skice, načrti, fotografije ipd.

- 6 Knjiga v osmih poglavjih (piti vino; gojiti vino; pridelovati vino; okušati vino; promovirati vino; predstavljati vino; skladiščiti vino; uživati vino) s fotografijami in podnapisi z vidika oblikovanja ilustrira pot vina oziroma del nje; ob tem pa ne poudarja nobene razlage o izhodiščih in morebitnih povezavah med vinom in oblikovanjem.

- 7 Knjiga v šestih poglavjih (mogočna in legendarna posestva; podzemni svet vinskih labirintov; osupljivo novo življenje tradicionalnih vinorodnih okolišev; preteklost, preoblikovana v sedanost; razkrite vinske kleti; moderna prihodnost vina) predstavi osemdeset vinskih klet – od legendarnih francoski châteaux pa vse do najsodobnejših klet novega vinskega sveta – vendar dlje od omenjene predstavitve in podajanja osebnega mnenja avtor ne gre.

- 8 Avtorica izhaja iz ugotovitve, da modernemu človeku ni več pomembno občutiti oziroma neobčutiti željo po nečem, ampak so mu vedno bolj pomembni dražljaji. Tako vinsko arhitekturo opredeli kot doživljajsko arhitekturo, za katero so značilni: dražljaji, spektakel, doživetja, zabava in užitek. S tega vidika v treh poglavjih (Nove kleti; Kleti, povezane z zemljo in Monumentalne kleti) predstavi izbrane sodobne vinske kleti v Avstriji.

- 9 Knjiga *Wein Architektur* govori o pragmatičnih začetkih razvoja sodob-

1 Članek je nadgradnja doktorske naloge, ki nastaja pod mentorstvom doc. dr. Tomaža Novljana in somentorstvom izr. prof. dr. Lucije Ažman Momirski.

2 O pridelavi (vina) govorimo v primeru manjših, najpogosteje družinskih vodenih vinogradništev in vinarstev, o proizvodnji pa v primeru velikih vinskih klet.

3 Arhitekturna razstava z naslovom Château Bordeaux je poskušala definirati estetsko, komercialno in zgodovinsko vlogo châteaux v francoski pokrajini Bordo in podati smernice za njihov prihodnji razvoj.

* Nina Levičnik, u. d. i. a., doktorska študentka na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani. 4000 Kranj, Cesta na Rupco 17, E-naslov: nina.levicnik@siol.net; doc. dr. Tomaž Novljan, u. d. i. a., Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Zoisova 12, E-naslov: tomasz.novljan@fa.uni-lj.si; izr. prof. dr. Lucija Ažman Momirski, u. d. i. a., Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani. 1000 Ljubljana, Zoisova 12, E-naslov: lucija.azman@fa.uni-lj.si

- revijo *A+U* (prav tam: 457) s tremi eseji o razmerju med arhitekturo in kulturo vina: *Designing the contemporary winery* (prev.: Oblikovanje sodobne vinske kleti), *Wine and its path to Architecture* (prev.: Vino in njegova pot k arhitekturi) in *Building a better winery* (prev.: Zgraditi boljšo vinsko klet).

Pri slovenskem doprinosu k raziskovanju razmerja med arhitekturo in kulturo vina je treba v ospredje postaviti naslednje publikacije, ki vsaka s svojega stališča prezentirajo rezultat dela omenjenega razmerja:

- Hazlerjevo monografijo *Vinske kleti na Slovenskem*, katere namen je evidentirati in predstaviti različne tipe vinskih kleti vseh treh slovenskih vinorodnih dežel¹⁰ z zornega kota stavb in prostorov (2009: 8);
- Kuljajev *Zidanice* (2003), kjer je z vidika arhitekture pomemben drugi del, v katerem avtor predstavi stavbno dediščino oziroma ljudsko arhitekturo v naših vinorodnih deželah;
- Terčeljevo *Kultura vina na Slovenskem* (2007), ki v prvi vrsti opredeli kulturo pitja vina, v drugi pa se posveti vsem s kulturo pitja vina povezanim področjem in območjem (z arhitekturnega vidika gre tu za vinske kleti naših vinorodnih dežel);
- Bogatajev esej z naslovom »Še bog bi dobre volje bil, če bi vino pil!« v predgovoru knjige *Najlepše trte na Slovenskem* (1995). Z vidika sodobne vinske arhitekture na naših tleh je treba poudariti misel o (ne)zavedanju bogastva vinogradniške, vinarske in vinske raznoličnosti, iz katere je zrasla tudi sodobna podoba vinogradniške, vinarske in vinske Slovenije (prav tam: 10);
- Moškonov esej z naslovom *Arhitektura naših vinorodnih krajev včeraj in danes* v knjigi Antona Skaze *Ljubiteljsko kletarstvo* (1983). Esaj govori o spontani ljudski arhitekturi in identiteti ter njihovih nekdajšnjih in današnjih vplivih na kulturno krajino.¹¹ Avtor poda tudi nekaj mogočih arhitekturnih rešitev za obnovo in prenovo tipičnih slovenskih vinskih kleti;
- Hazlerjev članek o Kulturi vinskih kleti na Slovenskem (2009: 5–13), kjer posebej izpostavi širino in medpodročnost kulturnega pojava ter problem skope oziroma obrobne obravnave omenjenega pojava.

Pomanjkanje (tudi kritične) znanstvene presoje in obravnave celotnega sistema povezav med področjema je teže razumljivo. Številni viri pričajo o tem, da se povezujeta že vse od začetka vinogradništva in vinarstva; na naših tleh to pomeni vse od časa Rimljanov.¹² Če dodamo še dejstvo, da so kleti pomembno sre-

dišče gospodarskega in družabnega življenja in je zato njihova obravnava z arhitekturnega, s časovnega, socialnega, z gradbenorazvojnega in tudi s funkcionalnega zornega kota nujna in pomembna (prav tam), smo pri glavnem namenu članka, to je, opredeliti in uokviriti sistem povezav med področjema, kar bo omogočilo in nakazalo smer nadaljnjih raziskav. Namen članka je tudi opredeliti termin vinska arhitektura, ki ga, v nasprotju z nekaterimi tujimi jeziki,¹³ slovenski jezik ne pozna.

Okvir razmerja

Pri nadaljevanju razmišljanja o razmerju med arhitekturo in kulturo vina je treba sistem povezav postaviti v širši kontekst in ob tem upoštevati,

- da je arhitektura (Leach 1997), gledano z njenega vidika, v zadnjih letih doživela nekakšno metamorfozo in
- da vino postaja vse bolj pijača sodobnega načina življenja. Zato imata po mnenju enologa Iztoka Klenarja (2007: 174) vinogradništvo in vinarstvo (ter kultura pitja vina),¹⁴ ne glede na svetovno gospodarsko recesijo, pozitivno prihodnost. Posledično se tudi vinogradniki in vinarji zavedajo, da bodo za doseg svojih ciljev in izpolnjevanje ključnih elementov poslovanja morali vložiti veliko energije in volje. Tu Klenar kot enega ključnih elementov poudarja investicije v vinograde in pridelavo oziroma proizvodnjo. Čeprav navedeni dejstvi posežeta vsaka na svoje področje, se obe dotakneta kulturne situacije moderne dobe in sodobnega razumevanja pojma kultura, ki je ključni element opredelitve okvira sistema povezav.

Knjiga *Culture in everyday life* (Inglis 2005) kulturo definira kot celoten način življenja (določene) skupine ljudi. Ta vidik je danes, ko je moderna doba prav toliko stvar gibanja, sprememb in nesigurnosti kot tudi racionalizacije, klasifikacije in regulacije, še kako pomemben, saj se usmerja na kulturne tokove vsakodnevnega življenja. V primeru kulture vina na tri (pod)skupine:

- *Skupino vinogradnikov*: v največji meri jo zaznamuje *terroir*,¹⁵ pri katerem je, z vidika arhitekture (oziroma urba-

vinogradništva in vinarstva velja 3. stoletje pr. n. št., ko je rimski cesar Probus dal zasaditi prve trte ob Dolenji Savi in Dravi (Bračič 1976). Na zahodnem in jugozahodnem delu današnje države pa je, kot piše Darovec (1996: 75), razširitev vinogradništva in vinarstva v Istro povezana s procesom romanizacije Istre po njeni vključitvi v rimsko državo. Ta je imela na kmetijskih območjih (Medved 2001: 20) razvit tip hiše s tremi glavnimi deli: bivalni del s kuhinjo in prostori za bivanje, proizvodni del s prostori in z napravami za predelavo kmetijskih pridelkov in skladiščni del.

- 13 S terminom 'vinska arhitektura' (nem. *Wein Architektur*) je Architektur Zentrum z Dunaja leta 2005 naslovlil razstavo s podnaslovom *Od kleti do kulta* (nem. *Von Keller zum Kult*) na temo razvoja arhitekture v njihovih vinorodnih deželah v zadnjih dvajsetih letih. V reviji *A+U* pa se v članku avtoric Kuzmany in Gust (2008: 52) termin 'vinska arhitektura' (angl. *Wine Architecture*) pojavi v povezavi s kalifornijsko vinsko kletjo Dominus arhitektov Herzog de Meuron.

- 14 O kulturi pitja vina je v knjigi *Kultura vina na Slovenskem* naslednja opredelitev: »Če kulturo predstavljajo običaji, navade, način življenja, vpliva na to tudi okolje, v katerem človek živi. Zato je kultura pitja vina drugačna pri Slovencih na Primorskem kot v alpskih, nevinorodnih krajih, ... (Terčelj 2008: 52).

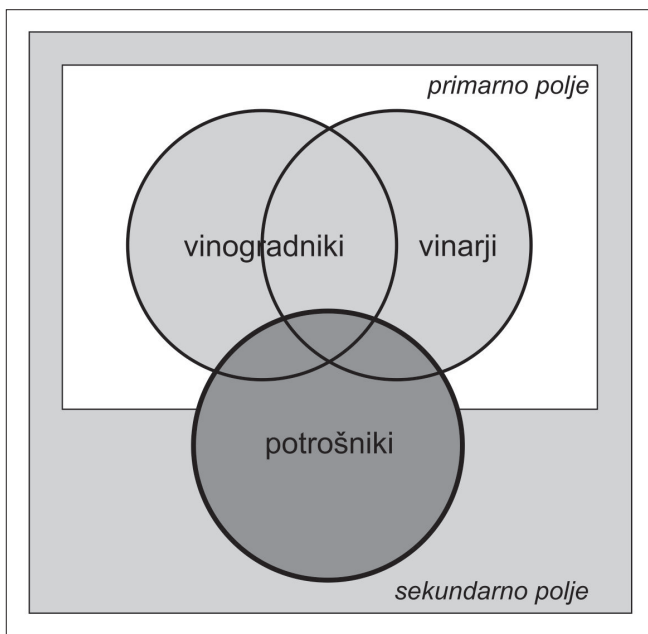
- 15 Strokovni izraz za rastišče trte, ki zajema tla, podnebje, okolje, krajino, tradicijo, znanje, organiziranost panoge, stopnjo kulturnega, ekonomskega in socialnega razvoja, neponovljivost izvirnika ...

ne avstrijske vinske arhitekture, povezavi med vinom in arhitekturo ter uspešnem in mednarodno poznanem ter priznanem rezultatu omenjene povezave. To je o novem arhitekturnem tipu, ki ga avtorici predstavita s pomočjo sodobnih vinskih kleti avstrijskih vinorodnih dežel.

10 Vinorodne dežele Slovenije: Podravje, Posavje in Primorska.

11 Harmonična dopolnitev videza neke krajine je bila v minulih obdobjih v spontani ljudski arhitekturi. Bila je rezultat napredne ustvarjalnosti kmečkega človeka, ki je v danih zemljepisnih, podnebnih in družbenih razmerah gradil svoja bivališča smotno, logično in urbano, po meri in z velikim poslušom za bližnje in širše okolje. Lokalno gradivo, ki ga je uporabljal – glina, opeka, kamen, les ali slama – mu je narekovalo konstrukcijo in z njo tudi obliko, kar se je po svoje odražalo v različnih naravnih pogojih slovenskega ozemlja. Tako vidimo, da ustvarijo pravo vrednost kulturne krajine šele identiteta, istovetnost med človekom in njegovim grajenim in naravnim okoljem (Skaza 1982: 119).

12 Na območju današnjih vinorodnih dežel Podravja in Posavja za začetek

Polje arhitekturnega delovanja
 Avtorica: Nina Levičnik, avgust 2011

nizma, kot bomo videli v nadaljevanju), pomemben dejavnik vinogradniška krajina. Vinogradniki so namreč s svojim delovanjem in načinom rabe tal odločilno vplivali na podobo (vinogradniške) krajine;

- *Skupino vinarjev*: tako kot za skupino vinogradnikov je tudi za skupino vinarjev najpomembnejši *terroir*. Pri tem so, z vidika arhitekture, pomembni predvsem: tradicija (vrednote, navade in prepričanja, ki se prenašajo iz generacije na generacijo), znanje in trendi ter v zadnjem času tudi neponovljivost izvirnika;
- *Skupino potrošnikov*: v nasprotju s prvima dvema skupinama, ki sta prostorsko opredeljeni in zato obstajata izključno na vinorodnih območjih, obstaja kultura skupine potrošnikov povsod tam, kjer je vino sestavni del (splošne) kulture (naroda). Kultura potrošnikov je danes v veliki meri odvisna od samega potrošnika, ki niha s kulturo družbe. Z vidika arhitekture (oziroma oblikovanja, kot bomo videli v nadaljevanju) je najpomembnejši dejavnik v tej skupini potrošnik. Ozavešeni kulturni pivec ne le prepozna in razločuje različna vina ter jih primerno povezuje z jedmi in dogodki, ampak predvsem zaznava, razumeva in občuti vino. In to vino v kontekstu njegovih mnogoterih kulturnih in gospodarskih povezav v zgodovini in sedanjosti različnih civilizacij (Terčelj 2007: 16).

Če povzamemo Inglisovo trditev, da je kultura celoten način življenja, in Bogataja, ki govori o vinogradniškem, vinarskem in vinskem (1995), lahko zaključimo, da kulture posameznih (pod)skupin predstavljajo celoten način življenja skupine, katere življenje je povezano s pojmom vino. V tem kontekstu način življenja te skupine lahko razumemo kot kulturo vina. Kultura vina je tako tista, ki arhitekturi določa polje njenega delovanja in jo opredeljuje.

Glede na opredelitev Quatremera de Quincyja je arhitektura umetnost gradnje, ki sledi razmerjem in pravilom skladno z zakoni narave in okusa (Vodopivec 1987: 9). Vodopivec pa poja-

snjuje, da gre pri arhitekturi za okus, ali širše, za kulturo neke socialne sredine. V tem primeru za kulturo skupine, katere življenje povezuje s pojmom vino, oziroma za arhitekturo, ki sledi kulturi in okusu te skupine – za vinsko arhitekturo. Če k temu dodamo še pojmovanje arhitekture slovenske arhitekturne šole, ki to pojmuje kot umetnost planiranja, gradnje in oblikovanja, lahko zaključimo, da je vinska arhitektura sestavljena iz treh (pod)področij: *urbanizma*, ki se nanaša na vinogradniško krajino, *arhitekture*, katere vpliv je najizrazitejši na področju grajenih struktur, in *oblikovanja*, ki je predvsem orodje komunikacije s potrošnikom.

Polje delovanja vinske arhitekture določata dve (primarno in sekundarno) polji, ki ju določajo kulture treh skupin: vinogradnikov, vinarjev (prostorsko omejeni na območja vinorodnih dežel) in potrošnikov (povsod tam, kjer je vino sestavni del (splošne) kulture (nekega naroda)), ki skupaj ustvarjajo kulturo vina.

Opredelitev vinske arhitekture

Kljub temu da razmerje med arhitekturo in kulturo korenini v antiki, bi vse do 19. stoletja težko govorili o njunem zavestnem povezovanju. Mejnik so dvorci iz francoske pokrajine Bordo (Château Margaux, Château Grand-Puy Ducasse, Château Haut-Brion, Château Mouton-Rotschild in drugi), ki so jih v drugi polovici 19. stoletja postavili lastniki vinogradniško-vinarskih posestev predvsem za pridelavo in hrambo svojih vin. Lastniki dvorcev so uspeli povezati potrebo po primernih prostorih za pridelavo in hrambo vina z željo po arhitekturnih rešitvah, ki bi združevale sodobne arhitekturne smernice, kakovost okolja in estetik posega. O tem, da gre za izjemno pomemben mejnik v zgodovini odnosov med arhitekturo in vinarstvom, govori že omenjena arhitekturna razstava z naslovom Château Bordeaux. Z njo so poskušali opredeliti estetsko, komercialno in zgodovinsko vlogo Châteauev v Bordouju ter podati smernice za njihov prihodnji razvoj. Vloga bordojskih dvorcev je dejansko še pomembnejša kot tista, ki jo je poskušala opredeliti razstava. Bordojske dvorce namreč lahko opredelimo kot prvo tipološko opredelitev na področju vinske arhitekture. Tipologija omogoča raziskovanje različnih povezav med elementi in razvrščanje arhitekturnih organizmov po skupnih oziroma sorodnih značilnostih v razpoznavne tipe (Koželj 1987). Stavbni tip dvorcev je tu pretvornik kulture skupine vinogradnikov in vinarjev v ustrezno uporabno in razpoznavno prostorsko obliko. Dvorci ne predstavljajo zgolj razpoznavne arhitekturne tipologije, ampak omogočajo tudi raziskovanje, odkrivanje in pojasnjevanje zgradbe odnosov med področjema in v razmerju do celote. Bordojski dvorci (ob začetku 20. stoletja so se jim pridružile še razkošne vile in podeželski dvorci v italijanski Toskani (Datz in Kullmann 2007)) so do sedemdesetih let 20. stoletja ostali prva tipološka opredelitev na področju vinske arhitekture. V začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja sta Robert Mondavi kot vinogradnik in vinar ter baron Philippe de Rothschild (solastnik bordojskih dvorcev: Château Mouton-Rotschild in Château Rothschild) kot investitor zasnovala nov koncept vinske kleti. Poimenovala sta ga *show case* (prev. 'vzorčni, razstavni projekt/objekt'), njegova glavna ideja je bila vino približati potrošniku s pomočjo arhitekture. Tako je leta 1979 v Kaliforniji, v Napa Valleyju, svoja vrata odprla vinska klet Opus One arhitektov Johnson Fain & Partners. Opus One velja za prvi primer sodobne vinske arhitekture in za začetek (nove) opredelitve termina vinska arhitektura.

Tega dokončno (na novo) opredeli zadnje desetletje 20. in prvo desetletje 21. stoletja.¹⁶

Začetek 21. stoletja je v ospredje postavil ekonomsko in družbeno tolmačenje arhitekture.¹⁷ Ta arhitekturo opredeli kot avtobiografijo ekonomskega sestava in družbenih institucij, saj je v današnjih časih v prvem planu tekma za trg in tržne deleže, ki je ostra kot še nikoli (Zevi 2000: 103). Tega se posebno dobro zavedajo v deželah t. i. novega vinskega sveta, kamor sodijo vse tiste dežele, ki si svoje prepoznavnosti in tržnega deleža niso zagotovile v zgodovini in z njo (kot so si jo na primer Francija, Portugalska in Nemčija). To velja za večino vinogradniških dežel z južne zemeljske poloble – JAR, Avstralijo, Novo Zelandijo, Argentino, Čile ... Prav tekma za trg in tržne deleže danes kliče po arhitekturi nadgradnji, na katero odločilno vplivajo še naslednja dejstva:

- vinogradniško-vinarski proces v vsej svoji zgodovini ni doživel ključnih sprememb;
- posamezni lobiji želijo vinogradniško-vinarski proces popolnoma avtomatizirati in industrializirati;
- sodobni človek je vedno bolj pozoren na okolje in njegovo izkoriščanje za bogatitev (bivalne) kulture, zato se je njegova odvisnost spremenila in dopolnila v sobivanje.

Sodobne vinske kleti združujejo: (a) unikatnost, ki je v večini primerov rezultat osebnih idej vinarja, (b) aktualne arhitekturne in tehnološke smernice, ki so rezultat razumevanja vinske kulture, (c) individualne interpretacije arhitekta (in tehnologa) in (d) lokalno tipologijo ter tako izražajo odnos med vinarjem in vinom. Novodobne vinske kleti naj bi tako na eni strani odgovarjale sodobnim vinogradniško-vinarskim trendom, na drugi pa krajini in lokalni arhitekturi. Gledano v celoti pa njihov ključni moment (p)ostaja komunikacija s potrošnikom (Webb 2008). Ta še danes (tako kot že v vsej svoji zgodovini) poteka v istem jeziku, ki ga po Vodopivcu (1987) sestavljajo:

- *Arhitekturna tipologija*: tip je povezan tudi z uporabnostjo zgradbe, torej z namenom, zaradi katerega je bil objekt postavljen (z namenom pridelave oziroma proizvodnje ter hranjenja vina), in pomeni izvirnost v arhitekturi. V jeziku arhitekture dobi ob rojstvu novega arhitekturnega tipa izvirnost vlogo temeljnega dogovora in je podlaga za nadaljnje sporazumevanje (prav tam). Pri vinski arhitekturi sta na ravni sodobne arhitekture pomembna dva tipološka pristopa, ki sta kljub diametralno nasprotnima pristopoma prišla do podobnih rezultatov in stopnje (mednarodne) prepoznavnosti: (a) španski in (b) avstrijski.

(a) Španski pristop se je konec preteklega stoletja začel v tradicionalni španski vinogradniški pokrajini Rioja kot odgovor na tekmo za trg. Velike (tradicionalne) vinske kleti so začele s pomočjo arhitekture graditi svojo (medijsko) prepoznavnost in učinkovitost produkta oziroma blagovne znamke. Tako imamo danes v Rioji (pa tudi v drugih, manj znanih vinogradniških po-

krajinah) kar lepo število vinskih kleti, ki so jih zasnovali priznani arhitekti z vsega sveta. Kleti so zasnovali v želji, da bi ti novi objekti v prvi vrsti impresionirali in si zagotavljali pozornost, v drugi pa povezali tradicijo z inovativnostjo, agrikulturo s tehnologijo in proizvodnjo z gostoljubnostjo.¹⁸ (b) Na razvoj avstrijskega pristopa so vplivali: afera z glikolom iz leta 1985, ki je uničila njihovo vinsko industrijo, generacijski premik pri vinogradnikih in vinarjih ter subvencije Evropske unije. Slednje so botrovale štipendijam študentom graške in dunajske arhitekturne šole, da so se po diplomi vrnili na podeželje. Rezultat prepleta omenjenih dejavnikov je nova (samosvoja) arhitekturna tipologija, katere korpus se danes bliža številki sto sodobnih vinskih kleti.¹⁹ To Avstrijo glede na število sodobnih vinskih arhitektur uvršča na sam svetovni vrh in s tem tudi na vinski zemljevid sveta. Nova tipologija je sestavni del celostnega pristopa h korporativnemu oblikovanju blagovne znamke in hkrati k večji mednarodni prepoznavnosti ter prodaji, kar je končni cilj vsakega vinarja oziroma vinske kleti (Putz 2009).

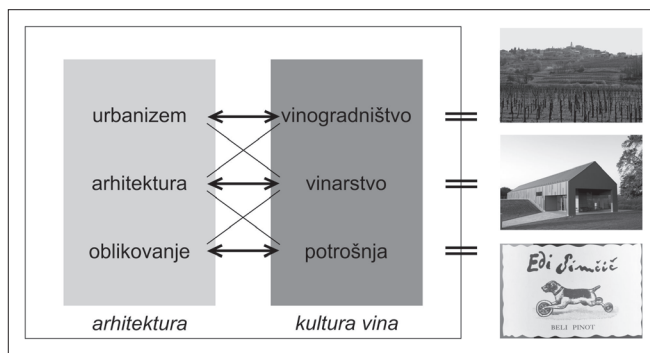
- *Vprašanje izvirnosti*: arhitekturni tip odpira tudi vprašanje izvirnosti. Kot piše Vodopivec (1987), mora arhitekt zato v prvi fazi najti miselni koncept, na podlagi katerega lahko razvije principe oblikovnega reda. Red ne sme biti izoliran ali rezultat spontanega navdiha arhitekta, ampak mora imeti svoj zgodovinski razvoj v okviru posameznega arhitekturnega tipa. Na vprašanje izvirnosti odgovarjata Frank O. Gehryjeva t. i. vinska katedrala, imenovana Le Clos de Jordanne v kanadskem Ontariu, in degustacijski paviljon Tondonia Zahe Hadid vinogradniško-vinarskega kompleksa Lopez de Heredia v Rioji.
- *Monumentalnost arhitekture*: monumentalnost skuša prostor oblikovati kot pripoved in ga opredeliti kot spomin. Arhitektura se tako pojavlja kot monumentalni prostor, ki spominja in opominja (prav tam). Že omenjena vinska klet Ysios je zaradi monolitne silhete, ki ponazarja pobočja doline Alaves in nezamenljivega podpisa avtorja, arhitekta Santiaga Calatrave, vzorčni primer monumentalnosti neke zgradbe. Dodamo ji lahko še dve: vinsko klet Petra arhitekta Maria Botte, katere umestitev v prostor (italijanske pokrajine Toskane) ustvarja nov prostor in stalno impresijo obenem, in vinski center Loisium arhitekta Stevena Holla, ki skupaj s kilometrom podzemnih kleti in hotelom na novo oblikuje prostor in oživlja avstrijsko vas Langenlois.
- *Arhitekturna funkcija*: pri arhitekturni funkciji moramo razločevati med: praktično funkcijo, vezano predvsem na uporabnost in arhitekturno funkcijo, pri kateri gre bolj za funkcijo kot vlogo arhitekturnega elementa v arhitekturnem tipu (prav tam). Pri vinskem centru Loisium lahko govorimo tudi o arhitekturni funkciji, saj je centru dodeljena ključna vloga pri oblikovanju novega, posebnega prostora. Kadar govorimo o funkciji, povezani z uporabnostjo, pa njen ilustrativni primer najdemo na slovenskih tleh: vinska klet Marof (ar-

16 Odločilno vlogo pri dokončni (novi) opredelitvi vinske arhitekture so odigrale naslednje španske vinske kleti: klet Ysios arhitekta Santiaga Calatrave, klet Faustino arhitekta Normana Fosterja, Irius, Antion in Darien arhitekta Jesusa Marie Pascuala, kalifornijska klet Dominus Winery arhitekturnega biroja Herzog de Meuron v Kaliforniji in avstrijsko vinsko središče Loisium arhitekta Stevena Holla.

17 Druga tolmačenja: politično, filozofsko-religiozno, materialno, tehnično, fizično-psihološko, formalistično in prostorsko tolmačenje (Zevi 2000).

18 Kot rezultat sodobnega španskega pristopa oziroma arhitekturne tipologije je treba izpostaviti naslednje vinske kleti: Ysios Santiaga Calatrave, Marques de Riscal Franka O. Gehryja, Irius, Antion in Darien Jesus Marie Pascuala, Faustino Normana Fosterja, Tondonia Zahe Hadid, ...

19 Kot rezultat sodobnega avstrijskega pristopa oziroma arhitekturne tipologije je treba izpostaviti naslednje vinske kleti: Weingut Lackner-Tinnacher, Weingut Fred Loimer, Weingut Neumeister, Weingut Schützenhof.

Fotografije na shemi desno: vinogradniška krajina Goriških brd (Nina Levičnik, Medana, april 2009), vinska klet Marof (Nina Levičnik, Mačkovci, september 2010), vinsko oblikovanje (Nina Levičnik, etiketa za vina Edi Simčič, avgust 2011). Shema prikazuje sistem povezav med arhitekturo in vinsko kulturo, v katerem se povezave med (pod)področji delijo na primarno, sekundarno in terciarno raven.

Avtorji: Nina Levičnik, Tomaž Novljan, Lucija Ažman Momirski, avgust 2001

hitekta Andreja Kalamara) s svojo arhitekturo zagovarja maksimo, da oblika sledi funkciji, oziroma, če povzamem F. L. Wrighta: »Funkcija in oblika sta eno« (prav tam). Vinska klet Marof skupaj z vinskima kletema Brič (arhitekta Borisa Podrecca) in Zlati grič (arhitektov Andreja Kemra in Borisa Igorja Skulja) predstavlja jedro korpusa sodobne slovenske vinske arhitekture.

Stanje in razvoj vinske arhitekture na Slovenskem

Razkorak med dejstvom, da razmerje obstaja že vse od začetka vinogradništva in vinarstva, in nizko stopnjo znanstvenega raziskovanja celotnega sistema odnosov ter odsotnostjo kritične znanstvene presoje razmerja, je danes očiten bolj kot kdajkoli v preteklosti. V preteklosti je bila spontana ljudska arhitektura (kamor sodijo tudi različni tipi tradicionalnih vinskih kleti) harmonična dopolnitev videza neke krajine in rezultat napredne ustvarjalnosti kmečkega človeka, ki je v danih zemljepisnih, podnebnih in družbenih razmerah gradil svoja bivališča smotno, logično in urbano, po meri in z velikim poslušom za bližnje in širše okolje (Moškon 1982: 119). Danes pa naše vinske kleti, ki so nastale v zadnjih dvajsetih letih, v veliki večini dajejo vtis, da gre za sestavljanke, ki so jih znesli skupaj iz bližnjih in daljnih krajev vinogradniki in vinarji sami. Stanje sodobne slovenske vinske arhitekture je še toliko bolj presenetljivo, saj ima tovrstna arhitektura na naših tleh izjemno pozitivne predispozicije. Med ljudsko arhitekturo najdemo različne tipe hramov in zidanic, vile vinarije, ključaje (klečaje), vinske kleti, cimprače, repnice, borjače, ... Kot piše Bogataj (1995: 10), bi iz tega bogastva lahko črpali nove in sveže ideje, ki bi nam pomagale oblikovati našo specifičnost in istovetnost v družbi z drugimi razvitimi vinogradniškimi, vinarskimi in vinskimi deželami sveta.

Na stanje sodobne vinske arhitekture so vplivali tudi: izguba trga (razpad Jugoslavije) v začetku devetdesetih let preteklega stoletja, menjava generacij ter modernizacija pridelovalno-predelovalnih tehnologij (zaradi povečanja pridelave, sanitarnih in kvalitativnih standardov ter avtomatizacije vinogradniško-vinarskih procesov. Modernizacija se kaže v prvi vrsti skozi tri elemente: (a) dnevno svetlobo, ki je vedno pogostejše prisotna v (podze-

mnih) vinskih kletih; (b) uporabo posod iz nerjavečega jekla; (c) pridelavo grozdja oziroma pridelavo vina s pomočjo gravitacije. Omenjeni momenti bi ob upoštevanju vseh prej omenjenih pozitivnih predispozicij in strokovnem ter premišljenem pristopu lahko dali pozitiven rezultat. A ga žal niso; razen v primeru redkih izjem, med katerimi so vse tiste, ki predstavljajo jedro sodobne vinske arhitekture. Danes je namreč edino merilo avtor posamezne arhitekture, kar nima prav nobene zveze ne z arhitekturo in ne s prostorom. To celo izraža odklonilen odnos do skupnega bivalnega okolja in s tem uveljavlja izključno lastnika ali graditelja, povsem pa zanika prostor (Fister 2009). Problem slovenske vinske arhitekture danes je tako rezultat (ne)sodelovanja in (ne)delovanja naročnika, vinogradnika in/ali vinarja²⁰ na eni ter projektanta, arhitekta na drugi strani. Zato tovrstna arhitektura vse prevečkrat daje vtis samograditeljstva, ki v večini primerov temelji na naročnikovem dojemljanju tradicije in interpretaciji lokalne tipologije ter projektantovem nepoznavanju materije (tehnologije pridelave in predelave grozdja ter pridelave oziroma proizvodnje vina). V nadaljevanju pa tudi v pomanjkljivem poznavanju (sve-tovnih) trendov in zahtev sodobne vinske arhitekture.

Na podlagi navedenih dejstev (raziskave se v večini primerov omejujejo na razmerje med arhitekturo in vinarstvom, na področju se dogajajo spremembe, tovrstna arhitektura ni omejena samo na notranji prostor) in spoznanj o obstoju razmerja med arhitekturo in kulturo vina, ki ga opredeljuje termin vinska arhitektura, naj v zaključku nakažemo še eno od mogočih smeri za nadaljne raziskave sistema povezav.

Ustrezna znanstvena presoja in obravnava razmerja med področjema – med arhitekturo ter kulturo vina – pripelje do umerjenega, uravnoteženega in dinamičnega sistema povezav, ki bi ga bilo mogoče aplicirati na polje arhitekturnega delovanja. Sistem bi (lahko) vodil do (novega) arhitekturnega tipa in nakazal smeri razvoja. Omogočil pa bi tudi, kot pravi Loos (Vodopivec 1987: 17), da bi arhitektura spregovorila in odgovorila na potrebe vinogradnika in vinarja, potrošnika, trendov, krajine, lokalne arhitekture, tradicije ... Delovanje sistema je razdeljeno na tri ravni, ki se med seboj povezujejo, prepletajo in dopolnjujejo:

- *Primarna raven*: med seboj povezuje (pod)skupine, ki opredeljujejo posamezno področje. Na primarni ravni imamo dvoje povezav: urbanizem – arhitektura – oblikovanje ter vinogradništvo – vinarstvo – oblikovanje;
- *Sekundarna raven*: med seboj povezuje (pod)skupine posameznega področja – z vidika arhitekture gre za merilo (urbanizem, arhitektura, oblikovanje), z vidika kulture vina pa za (tehnološko) fazo procesa (pridelava, predelava, potrošnja). Na sekundarni ravni imamo naslednje tri dvojice: urbanizem – vinogradništvo, arhitektura – vinarstvo ter oblikovanje – potrošnja;
- *Terciarna raven*: med seboj prepleta (pod)skupine posameznega področja, katerih povezave vplivajo šele pri celostnem pristopu oziroma uporabi in aplikaciji celotnega sistema povezav. Na terciarni ravni imamo tako naslednje štiri dvojice: urbanizem – vinarstvo, arhitektura – vinogradništvo, arhitektura – potrošnja, oblikovanje – vinarstvo.

20 Vinogradniki pridelujejo grozdje, vinarji pa vino; po navadi, ni pa to pravilo, obe funkciji opravlja ista oseba (družina).

Viri in literatura

- BAŠ, Franjo: *Stavbe in gospodarstvo na slovenskem podeželju*. Ljubljana: Slovenska matica Ljubljana, 1984.
- BOGATAJ, Janez: »Še bog bi dobre volje bil, če bi vino pil.« V: Drago Medved, *Najlepše trte na Slovenskem*. Maribor: Založba Obzorja Maribor, 1995, 10–20.
- BRAČIČ, Vladimir: *Gorice in vino*. Ptuj: Pokrajinski muzej Ptuj, 1976.
- CHIORINO, Francesca: *Architettura e vino: Nuove cantine e il culto del vino*. Milano: Mondori Electa, 2007.
- DAROVEC, Darko: *Dežela refoška*. Koper: Knjižnica Annales, 1996.
- DATZ, Christian in Christof Kullmann: *Wine & design*. Kempen: teNeues Verlag GmbH & Co. KG, 2007.
- FISTER, Peter: Identiteta kot vrednota arhitekturne dediščine. *Glasnik SED* 49, 2009: 60–70.
- HAZLER, Vito: O kulturi vinskih kleti na Slovenskem. *Glasnik SED* 49, 2009: 5–13.
- HAZLER, Vito: *Vinske kleti na Slovenskem*. Ljubljana: Kmečki glas, 2007.
- INGLIS, David: *The new sociology: Culture in everyday life*. Oxon: Routledge, 2005.
- KLENAR, Iztok: Poslovna zgodba vinske kleti = The business strategy of a wine cellar. V: Stane Vršič (ur.), *Zbornik referatov: 3. slovenski vinogradniško-vinarski kongres, Maribor, 15.–16. 11. 2007*. Maribor: Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije, Kmetijsko gozdarski zavod Maribor, 2007, 173–183.
- KOŽELJ, Janez: *Iz arhitekture: Tipologija mestne stanovanjske arhitekture in njena sovisnost z morfologijo mestnega prostora*. Ljubljana: Knjižna zbirka Krt 48, 1987.
- KREGAR, Rado: *Naš kmečki dom: II. del: Poslopja za živino in pridelke*. Ljubljana: Naš dom – gradbena strokovna založba v Ljubljani, 1946.

- KUČAN, Ana: *Krajina kot nacionalni simbol*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1998.
- KULJAJ, Ivo: *Zidanice: Vinske kleti in hrami na Slovenskem*. Ljubljana: Magnolija, 2003.
- KUZMANY, Marion: *WineArchitektur: Vom Keller zum Kult*. Wien: Architekturzentrum Wien, Ostfildern: Hantje Cantz Verlag, 2008.
- KUZMANY, Marion in Kerstin Gust: Wine and its path to Architecture. *A+U – Architecture and Urbanism* 457: 2008: 50–55.
- LEACH, Neil (ur.): *Rethinking architecture*. London in New York: Routledge, 1997.
- MEDVED, Drago: *Sto resnic o vinu*. Ljubljana: Mohorjeva založba, 2001.
- PUTZ, Christiana: *Erlebnis: Weingut: Die Inszenierung des österreichischen Weines mit den Mitteln der Architektur*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller, 2009.
- RICHARDS, Peter: *Wineries with style*. London: Octopus Publishing Group Ltd, 2004.
- SKAZA, Anton: *Ljubiteljsko kletarstvo*. Maribor: Založba Obzorja, 1983.
- TERČELJ, Dušan: *Kultura vina na Slovenskem*. Ljubljana: Tovarna tradicij, 2007.
- VODOPIVEC, Aleš: *Iz arhitekture: Vprašanja umetnosti gradnje*. Ljubljana: Knjižna zbirka Krt 48, 1987.
- WEBB, Michael: *Adventurous Wine Architecture*. Victoria: The Images Publishing Group, 2005.
- WEBB, Michael: Building a better winery. *A+U* 457(10), 2008: 12–16.
- ZEVI, Bruno: *Znati gledati arhitekturo: Oglad o interpretaciji prostora u arhitekturi*. Zagreb: Naklada Lukom, 2000.

The Relationship between Architecture and Wine Culture

In the past, spontaneous vernacular architecture harmoniously complemented the landscape and was the result of advanced creativity of the farmer. Contrary to this, modern wine architecture in Slovenia gives the impression that the sole criterion is the author of an architectural object, which has absolutely no connection with either architecture or with space. In addition to other factors, the reason lies also in the fact that although it has multiple layers and has existed for a millennium, the relationship between architecture and wine culture has not yet been adequately investigated. Previous studies focused merely on the segment that links architecture and viticulture. The text identifies and examines the system of shared elements between the two fields, thereby enabling and suggesting the direction of further research. It also defines the term wine architecture that, in contrast to some other languages, is unknown in the Slovene language.

The key element in defining the system of links between the two fields is the concept of wine culture. Wine culture defines architecture and dictates its field of operation. In the case of wine architecture it is therefore possible to speak of architecture that follows the culture and taste of three (sub) groups that make up the culture of wine: the viticulturist, the viniculturist, and the consumer. And just like the culture of wine, wine architecture consists of three (sub) fields: city planning, which is primarily associated with the viticultural landscape; architecture, whose influence is most pronounced in the area of built structures; and design, which is primarily a means of communication with the consumer.

The problem of contemporary wine architecture in Slovenia is the result of (non) cooperation and (in) action of the client, the grape grower and/or the viniculturist on one side and the architect on the other. In conclusion, the study suggests a possible direction for further research of this relationship - namely a tranquil, balanced, and dynamic system of connections between architecture and wine culture. It would be the result of an appropriate scientific assessment and of the study of the relationship between the two fields. Applied to the field of architectural implementation, it could possibly lead to the creation of a (new) type of architecture.